

॥ श्री ॥ समाधी योग

जगतामध्ये जे विविध उपासना प्रवाह आहेत, त्या प्रवाहांचा तौलनिक अभ्यास करताना तसेच ज्यांनी ज्यांनी उपासना प्रवाह लोक कल्याणासाठी प्रकट केले व पाठवले, त्यांचा विचार केला तर उपासनेच्या प्रांतामध्ये 'समाधी' हा शब्द, ईश्वरैक्य हा शब्द, तद्रूपता हा शब्द तसेच 'शाश्वत ईश्वरानुराग' हा शब्द या प्रकारचे शब्द ऐकावयास व वाचावयास मिळतात व अनेक साधकांना या शब्दांची मोहिनी, त्यांची साधक अवस्था सजग राखण्यासाठी उपयोगी पडते. संत मंडळांनी ईश्वरानुराग सातत्याने चालू ठेवत असताना तो ईश्वरकृपेनेच चालू राहातो अशा त्यांच्या दृढ धारणाही स्पष्टपणे प्रकट केल्या आहेत. शिवाय वैदिक परंपरा, भक्तीसूत्रे, पतंजलींचा अष्टांगयोग या सर्वांचा विचार केला तर चित्तशुद्धी, ईश्वरानुसंधान, नेटकी साधनप्रणाली सद्गुरूंचे मार्गदर्शन, धर्मप्रवणता, शास्त्रीय विचार, तसेच भगवद्भाव माध्यमातून चालू राहाणारा भक्तीयोग या गोष्टींविषयी ईश्वरमार्गात असणाऱ्या योगी, ज्ञानी, तत्त्वज्ञानी, सिद्ध व साधक या सर्वांचे विचार, आचार व त्यांच्या मुखातून प्रकट होणारी सिद्धवाणी, धर्मशास्त्रानुकूल साहित्य या सर्वच गोष्टी परमउन्नत जीवनाचे आदर्श जेव्हा पुढे ठेवतात तेव्हा मृत्यूनंतरच्या जीवनाविषयीही आत्मीयता निर्माण होऊन प्राप्त आयुष्याची वाटचाल करत असताना समाधीयोगाचा विचार जेव्हा समोर येतो, तेव्हा त्या योगाविषयी औत्सुक्य वाटते. तसेच तो योग ज्यांनी ज्यांनी आयुष्यात पसंत केला, त्यांच्याविषयी परम आदर वाटल्याशिवाय राहात नाही. साध्या, सोप्या व सरळ भाषेत चित्तशुद्धीतून प्रज्ञा प्रतिष्ठीत झाल्यावर बुद्धी जेव्हा आत्मसंतुलीत अवस्थेतील जीवात्मा व शिवात्मा यांचे ऐक्य अनुभवते तेव्हा त्यास समाधी असे म्हणावयास हरकत नाही.

महर्षी पतंजलींनी संप्रज्ञात असंप्रज्ञात समाधी अशा शब्दप्रयोगाने समाधीच्या खाणाखुणा सांगितल्या. अष्टांगयोगाची वाट ज्यांना अवघड वाटली, त्यांनी सहज समाधी पसंत करत ते ईश्वरप्रेमाने परिप्लूत झाले व देहातीत अवस्थेत आत्मानुभवाच्या माध्यमातून ईश्वरप्रेमसिध्दीचा प्रयोग करत करत 'आनंदाचे डोही, आनंद तरंग' अशी अमृतमय वाणी प्रकट करत सप्तपाताळ, सप्तस्वर्ग व्यापून टाकत चिद्धन अवस्थेची प्राप्ती करून घेऊन मृत्यूंजय ठरल्याची अनेक उदाहरणे भक्तीच्या, आत्मज्ञानाच्या तसेच विविध साधन प्रवाहांच्या मार्गामध्ये आढळतात.

संतमंडळाने त्यांच्या भगवद् चिंतनाचा अनुपम कर्मप्रवाह अव्याहतपणे चालू ठेवला. लौकीकामध्ये अलौकीकाची अनुभूती घेत, घेत भक्ती, ज्ञान, कर्म या तीनही योगांचे विकल्परहित आचरण करत व त्याच्यावर केवळ बौध्दीक कसरत न करता, अनुभूतीजन्य आचार करत आपले देह कारणी लावले. चराचराविषयी समत्व भाव जेव्हा त्यांच्या अंतःकरणात दृढ झाला व त्यांचे उपास्य दैवत जेव्हा त्यांना पूर्णपणे आपलेसे झाल्याचे ज्ञान झाले, तेव्हा केवळ लोकोध्दारच नाही तर जीवोध्दारासाठी त्यांनी आपले आयुष्य वेचले. उघड्या डोळ्यांनी अप्रकट पण प्रगल्भ चिंतनाने लोकानुभव करत असताना आपल्या ईश्वरानुनयाची अवस्था न मोडता जेव्हा त्यांनी धर्ममार्गावरून सकल अभिष्ट चिंतनासहीत आपला प्रवास चालू ठेवला, तेव्हा जीवंतपणीच सर्व प्रकारच्या समाध्यांची अनुभूती त्यांच्यात सिध्द झाल्याची उदाहरणे अनेक जनसमुदायांनी पाहिलीही आहेत व अनुभवलीही आहेत.

साईबाबांचे करूणासांद्र जीवन, गजानन महाराजांची उन्मनी अवस्था, नामदेवांचा भक्तीयोग, ज्ञानेश्वरांचा ज्ञानयोग, रामकृष्णांचा परमभाव, या सर्व गोष्टी जेव्हा भावहृदयांना अचंबीत करतात, तेव्हा संतांचे समाधीविश्व वाच्यता न करताच साकार झालेले आपणास पाहावयास मिळते. मन, बुद्धी, चित्त व अहंकार या चारही गोष्टींना लीलया ईश्वराला समर्पित करून चित्ताचे समत्व बुध्दीतत्त्वाला जेव्हा आपलेसे करते, तेव्हा मन, बुध्दीचे ऐक्य हा समाधी संबंधीचा एक अत्यावश्यक विचार व व्यवहार ठरतो, यात संशय नाही.

संत देहात असेपर्यंत संतांची समाधी त्यांच्या अंतःकरणात, हृदयात असते, देहाचे काही झाल्यावर त्यांचा शेवट कसाही होवो, त्यांच्या समाध्या जेव्हा तयार होतात, तेव्हा सतत विद्यमान असलेले शाश्वत व सनातन तत्त्व त्यांच्या नामारूपात स्पंदीत होत राहाते व ते एक अत्युत्तम असे संजीवन तत्त्व म्हणून ओळखले जाते. या समाध्या मृत्यूला अमृतमय करणाऱ्या असतात. जीवाला शिवाचा संदेश देणाऱ्या असतात, शब्दांना खाली मान घालावयास लावणाऱ्या असतात व अनुभूतीला उजाळा देत, देत चिद्घन अवस्थेचा संदेश जगात प्रस्थापित करणाऱ्या असतात. संतांचा समाधीयोग म्हणजे ते अनुभवत असलेला आत्मभोग होय ! मग त्याच्यावर काळतत्त्व, कोणत्याही प्रकारचे जडतत्त्व अथवा कसलीही संघर्षमयता कधीच कार्यरत होत नाही.

आत्मसाक्षात्कारी संत सदैव जीवंत, विनाअंत, अनंतच असतात. साधनेशिवाय त्यांच्या अंतःकरणातील समाधी साधन आकलन होत नाही. पूर्ण शरणागती त्या साधनाला आवाहीत करते. संत जेव्हा देह ठेवतात, तेव्हा चराचरातील सर्व व्यवहारांना

त्यांनी केंव्हाच अंकीत केलेले असते. त्यांची तृप्तावस्था हीच, त्यांची समाधी होय. दगडमातीच्या समाध्या चर्मचक्षूंना आकर्षित करतात, ज्ञानचक्षूंनाही ओलसरपणा आणणारे संतांचे कर्तृत्व, त्यांच्या कार्यपूर्तीशी निगडीत असते व त्यांना असे सुचवावयाचे असते की, भूमंडळातील त्यांची कार्यपूर्ती सुखद झाली आहे -

“आता कैचे येणे जाणे ।”

* * * * *